

پیوند مصنوعات پزشکی از دیدگاه فقه مذهب اهل بیت (علیهم السلام) و مذاهب اربعه

□ آصف علی *

چکیده

نوشته حاضر به بررسی مسائل فقهی مربوط به استفاده از مصنوعات پزشکی به عنوان یکی از زیر مجموعه های پیوند پرداخته است هر چند مشخص شد این زیر مجموعه قرار گرفتن تسامحی است و صرفاً برای راحتی بیان گردیده است و موارد آن از حیث طهارت و نجاست، انجام عبادات با آن، و احکام مرتبط با هنگام پیوند و دیه مطرح شد که مشخص شد که اختلاف در این موارد به مبانی فقهی، مصادر و تطبیق بر می گردد که به نظر می رسد که در صورت تحقق ضرورت استفاده از اشیای خاص، اشکالی ندارد و احکام نیز تغییر می کند ولی در غیر آن صورت هم در موارد بسیاری استفاده از مصنوعات پزشکی اشکال ندارد.

کلمات کلیدی: فقه، پیوند، مصنوعات پزشکی، دندان مصنوعی، حکم وضعی

مقدمه

اسبابی از جمله حوادث و بیماری‌هایی در این دنیا وجود دارند که سبب می‌شوند انسانها اعضایشان یا ناقص شود یا از بین برود و این زندگی را را برای انسان‌ها مشکل می‌کند و آنها برای جبران آن، بر آمدند که جبران گاهی از طریق استفاده اعضای موجودات دیگر است یا ساخت این اعضا؛ این اعمال موجب بوجود آمدند سؤالاتی در حوزه فقه گردیده که باید بدان پاسخ داد برخی قبلاً بودند و برخی مستحدثه به شمار می‌روند. پس نوشته حاضر در پی یافتن اصل حکم پیوند مصنوعات پزشکی به بدن و احکام وضعی و تکلیفی آن است؛ که این امر با مطالعه کتب اهل تسنن و کتب فقه مذهب اهل بیت علیهم السلام به سامان می‌رسد. و در این میان می‌توان بیان داشت که یکی از مصادیق مطرح این پیوند، دندان یا بینی مصنوعی است که برخی در گذشته هم بوده‌اند و برخی از آن موارد جزو مسائل مستحدثه به شمار می‌روند.

پیوند

در اصطلاح عبارت است از جایگزینی عضو سالم به جای عضو بیمار و در نتیجه پیوست عضو جدید به بدن و این در مورد اعضای جامد و اعضای جدایی پذیر و معین بدن قابل تصور است و در مورد مایعات و فراورده‌های خونی و امثال آن بکار نمی‌رود (سیدحسینی، ۱۳۹۳: ۲۷)

مصنوعات پزشکی

با توجه به ترکیب این واژه از دو کلمه مصنوعات و پزشکی، بایستی این دو واژه بررسی شود. مصنوعات کلمه‌ای عربی و اسم مفعول است از ماده «ص.ن.ع» در معنای این ماده گفته شده: انجام کاری، ساختنی (ابن فارس، ۱۴۰۴: ۳/۳۱۳) که دارای ویژگی‌های است که به خاطر آن در مورد حیوانات و جمادات بکار نمی‌رود و به آنها منسوب نمی‌شود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۴۹۳) و در آن اتقان و مهارت و علم و دقت نهفته است (مصطفوی، ۱۴۰۲: ۶/۲۸۵) و فرد قبل ساخت میدانند

چیزی را می خواهد چیست و چگونه حاصل خواهد شد و در واقع نشان از نوعی مهارت دارد به همین خاطر آمده که صنع یعنی انجام دادن کاری و محکم و متقن کردن آن بر حسب علم سابق بدان و به چگونگی دست یافتنش لذا به نجار صانع گفته می شود بر خلاف تاجر (مصطفوی، ۱۴۰۲: ۶/۲۸۵) و میشود گفت که در آن (صنع) دقت و محکمی و اهمیت منظور است نه جودت (قرشی، ۱۴۱۲: ۱۵۵/۴)

پزشکی واژه ای است مرکب از «پزشک» و «ی» نسبت یعنی چیزی که مرتبط به علم وابسته به پزشک، باشد که از آن گاهی تعبیر به پزشکی نیز می شود.

پس مصنوعات پزشکی در لغت یعنی چیزهای ساخته شده برای علم پزشکی که در مواردی می توان آن را مترادف با تجهیزات پزشکی برشمرد.

در اصطلاح یعنی اشیای غیرطبیعی ساخته شده از اشیای مختلف، خواه جنس آن از چوب، فلز، مواد معدنی باشد یا از اعضای جانداران به شرطی که تغییر شکل داده باشد و به شکل اعضای بدن انسان، در آمده باشد خواه عضو ظاهری باشد یا داخلی مثل دندان مصنوعی، معده مصنوعی و دیگر اعضا که با قید مصنوعی بیان می شوند پا، مو، ناخن، مژه و... پس مثلاً اگر دندان حیوانی را به انسان پیوند بزنند این جزو مصنوعات پزشکی شمرده نمی شود و جزو پیوند اعضای حیوان به انسان خواهد بود ولی اگر دندانی از استخوان حیوانی یا عاج فیلی درست شده باشد می توان آن را از مصنوعات پزشکی بر شمرد.

انواع پیوند

انواع عمل پیوند عبارتند از: کاشت، الصاق و الحاق، جایگزینی

کاشت عضو، بیشتر در اعضای است که حیات عصبی در آنها وجود ندارد، مانند دندان، مو و ناخن؛ اما سایر اعضا معمولاً در قالب الصاق و الحاق یا جایگزینی به بدن پیوند می خورند. از طرفی کاشت عضو معمولاً همراه با جراحی نیست اما الصاق و الحاق یا جایگزینی معمولاً توأم با جراحی های حساس و مهم است (سید حسینی، ۱۳۹۳: ۲۸). و بیشتر مباحث مربوط به پیوند وابسته به همین نوع اخیر است و مباحثی که برداشت عضو از انسان صورت می گیرد.

جهات بحث پیوند مصنوعات پزشکی

صحت یا عدم صحت اطلاق پیوند مصنوعی بر پیوند مصنوعات پزشکی

حکم اصل پیوند مصنوعات پزشکی

بحث خاصی میان فقها در مورد اصل پیوند وارد نشده است.

پیوند و احکام جانبی غیر اختصاصی

گاهی شرایط زمان و مکان در پیوند مصنوعات مؤثر است هر چند این تأثیرات عام نبوده و از طرفی اختصاص به مصنوعات پزشکی ندارد همانند خروج خون در صورت پیوند دندان با عضو دیگر در حالت احرام.

احکام تکلیفی و وضعی

اقسام احکام تکلیفی و وضعی پیوند مصنوعات پزشکی

به لحاظ فرد پیوند زننده مصنوعات پزشکی

فرد پیوند زننده و یا سازنده ی شی پیوندی مسلمان است یا غیر، جنس مخالف است یا جنس موافق؛ که در این صورت، حکم طهارت و نجاست شی بخاطر این فرد پیوند زننده، و بحث نگاه و لمس موضوع بحث قرار می گیرد.

به لحاظ جنس شیء

جنس شیء پیوندی احکام تکلیفی و وضعی ای خاصی را در پی دارد مثل اینکه جنس شیء از طلا باشد یا از اجزای حیوان حرام گوشت که در مورد حرمت استفاده از آن بحث می شود و به دنباله آن بحث بطلان نماز و عدم بطلان نماز مطرح می -شود.

به لحاظ طهارت عضو مصنوعی

ابحاثی همانند لزوم یا عدم لزوم شستن اعضای مصنوعی هنگام غسل و یا وضو، نحوه طهارت آن در صورت نجاست و مواردی مشابه آن.

به لحاظ جنایت وارده

جنایت وارده بر شیء پیوندی، خواه در زمان پیوند صورت گیرند یا پس از آن همانند بحث دیه،

حکم اصل پیوند مصنوعات پزشکی

جواز

حکم پیوند مصنوعات پزشکی فی نفسه جایز است ولی این حکم با توجه به موارد مختلف قابلیت تغییر دارد؛ چنانکه برای درست خواندن نماز بدان احتیاج داشته باشد، واجب است که دندان بگذارد. همان طور که در جواب استفتا توسط برخی اطراف مراجع بیان شده است «در فرض سؤال برای اشخاص صحیح القراءه امامت او صحیح نیست ولی برای خود او تا وقتی دندان ندارد مجزی است، و چنانچه با دندان گذاشتن بتواند نماز را صحیح بخواند واجب است دندان بگذارد.» (گلیپایگانی، ۱۴۱۷: ۲۴۰/۱)

به تعبیر دیگر اصل پیوند خالی از اشکال و مانع است همانند دندان طلا یا روکش طلا چنانکه بیان شده است «۱۳۷. گذاشتن دندان طلا یا روکش طلا برای مرد اگر زینت نباشد یا ضرورت داشته باشد، اشکال ندارد و برای زن، مطلقاً مانعی ندارد. استفاده از پلاتین برای زن و مرد مانعی ندارد» حکم اصل پیوند مصنوعات پزشکی و استفاده از اشیای مصنوعی برای پیوند مشکلی ندارد و دارای حکم حلیت و جواز می باشد مگر آنکه مانعی، خارج از آن، وارد شود همانند ارتکاب حرام در زمان پیوند یا قبل و بعد آن.

دلیل: اولویت

زمانی که پیوند از حیوانات بلکه انسان مجاز بود به طریق اولی پیوند اشیای مصنوعی جایز خواهد بود.

آیات تسخیر

آیاتی که بدین مضمون هستند که آنچه در آسمان و زمین است برای انسان خلق شده است؛ که نشان دهنده اختصاص برای انسان بوده و مطلق بودن آن از جهت استفاده و بهره برداری از این اشیا است که یکی از مصادیق آن استفاده برای جبران کسری عضوی از اعضای انسان و جایگزینی اعضای از دست رفته است که بوسیله پیوند یا کاشت، یک شیء بعد از ساختنش بوسیله متخصصان

رشته مربوط به پزشکی. نیز درست می باشد.

اصالت الاباحه

هر عملی برای فرد مجاز است تا زمانی که نهی از آن وارد نشود و یکی از مصادیق این اعمال پیوند مصنوعات پزشکی است.

نقش پیوند زنده در احکام پیوند مصنوعات پزشکی

حکم عمل پیوند زنده

عمل فرد پیوند زنده نباید حرام باشد یا منجر به حرام شود مگر در موارد ضروری که در آن صورت فعل فرد جواز پیدا می کند چنانکه در این مورد بیان شده «برای دندانپزشک جایز نیست بدون ضرورت، به گذاشتن دندان طلا برای مردان اقدام کند (لنکرانی، بی تا: ۶۴).

چنانکه اگر پیوند دندان مصنوعی برای زینت به طلا باشد، پیوند این دندان جایز نیست همانطور که بیان شده: گذاشتن دندان طلا برای مرد با قصد زینت جایز نیست ولی اگر به خاطر ندانستن مسأله اقدام به این کار کند و برداشتن آن سبب خرابی همان دندان یا دندانهای دیگر بشود، باقی گذاشتن آن اشکال ندارد (لنکرانی، بی تا: ۶۴).

دین فرد پیوند زنده

اگر فردی مسلمان نباشد و اهل کتاب باشد بر مبنای نجاست اهل کتاب و یا کافر؛ پیوند مشکلی ندارد ولی شی مذکور نجس می باشد که ظاهر و باطن آن نجس می گردد که ظاهر آن نیاز به تطهیر دارد ولی باطن آن همچنان بر نجاست خود باقی می ماند ولی انجام فرایض با آن مشکلی ندارد همانطور که گفته شده «س ۳۲- دندان مصنوعی را که ارمنی ساخته و نجس است آیا به دهان گذاشتن آن جائز است یا خیر و برای نماز چه صورت دارد؟. ظاهر دندان مصنوعی به تطهیر، پاک می شود و باطن به نجاست باقی است و نماز با آن بنظر حقیر، صحیح است.» و «س ۳۳- دندان گذاشتن شخص یهودی برای مسلمان از نظر شرع مقدس اسلام- خصوصاً با لحاظ این که احتمال این هست که کار او از حیث استحکام و ظرافت از کار بعضی از مسلمانها بهتر باشد- چگونه است؟ مانعی ندارد

ظاهر آن را تطهیر کنند ولی باطن آن به نجاست باقی است لکن مبطل نماز نیست»

جنس فرد پیوند زننده

در پیوند، اصل بر رعایت مماثلت در میان پیوند زننده و فرد پیوند خورنده است، برای جلوگیری از ارتکاب نگاه و لمس فرد توسط اجنبی، مگر ضرورت پیدا کند که البته این مورد، در بعضی از پیوندها به خاطر استفاده از وسایل قابل حل است ولی مواردی نیز وجود دارند که وسایل مانع آن نمی شودند.

جنس شی پیوندی

طلا بودن شیء پیوندی

اگر جنس شیء پیوندی از جنس طلا باشد، در این مورد مذاهب اسلامی در پیوند یا عدم پیوند آن اختلاف کرده اند؛ هر چند نظر غالب جواز است خواه مطلق باشد یا مشروط.

جواز

الف) جواز در صورت ضرورت، برای مردان

جمهور فقهای اهل سنت بر این باورند که برای فرد جایز است که از دندانانی که از جنس طلا و نقره است استفاده کند به شرطی که ضرورت آن را تقاضا کند (وزارت اوقاف کویت، ۱۰۴-۱۴۲۷: ۲۷۳/۲۵) که مذاهب عبارتند از حنفیه، مالکیه و حنابله.

همانند بیان: و از طلا آنچه ضرورت آن را تقاضا کند مثل بینی و آنچه بدان دندانها را محکم کنند.

(أبو الخطاب الكلوذانی، ۱۴۲۵: ۱۳۷)

دلیل: روایت وارده از عبدالرحمن بن طرفه از جدش عرفجه بن اسعد که گفته شده: بینی او در حادثه «یوم الکلاب» قطع شد. پس بینی از برگ ساخت که بو گرفت و خراب شد پس پیامبر بدو امر کرد که بینی از طلا قرار دهد (ابن قدامة، ۱۴۱۷: ۲۲۶/۴) این روایت در منابع مختلفی ذکر گردیده است.

ب) جواز مطلقاً

این نظر مذهب شافعی است زیرا قید ضرورت را نقل نکرده اند (وزارت اوقاف کویت، ۱۰۴-

۱۴۲۷: ۲۷۳/۲۵). همچنین محمد از حنفیه نیز چنین نظری در خصوص محکم کردن دندان بوسیله

طلا دارد به بنابر نقل الهدایه (العینی، ۱۴۲۰: ۱۱۹/۱۲) و نیز از ابی یوسف چنین نقلی شده است و وجه آن عدم زینت بودن آن شمرده شده است.

دلیل: اجماع و عمل گذشتگان

چون ابن اثرم از بعض سلف روایت کرده که آنها دندانهای خود را با طلا محکم می کردند (وزارت اوقاف کویت، ۱۰۴-۱۴۲۷: ۲۷۳/۲۵)

امر پیامبر

روایت عرفجه بن اسعد که بینی او در حادثه «یوم الکلاب» دچار حادثه شد. پس بینی از جنس نقره درست کرد که بو گرفت و خراب شد پس پیامبر بدو امر کرد که بینی از طلا قرار دهد. (العینی، ۱۴۲۰: ۱۲۰/۱۲)

اشکال: این روایت از لحاظ سندی مورد اختلاف واقع شده است و برخی آن را حسن دانسته اند و برخی آن را منقطع معنعن دانسته و نپذیرفته اند (العینی، ۱۴۲۰: ۱۲۰/۱۲) ولی العینی آنم را به خاطر قول ترمذی، تصحیح ابن حبان و به خاطر روایات مختلفه وارده در این خصوص، هم روایت و هم جواز استفاده از دندان طلا و محکم کردنش بوسیله طلا را پذیرفته است. (العینی، ۱۴۲۰: ۱۲۰/۱۲-۱۲۱)

تفصیل

الف) منع برای مردان

نظر ابو حنیفه این است که استفاده از دندان طلا برای مردان جایز نیست (العینی، ۱۴۲۰: ۱۱۹/۱۲) و دلیل آن را چنین ذکر می کند که:

فرد به وسیله نقره از استفاده طلا بی نیاز است (وزارت اوقاف کویت، ۱۰۴-۱۴۲۷: ۲۷۳/۲۵) وجه آن چنین ذکر شده که اصل در خصوص استفاده از طلا حرمت است به خاطر عموم قول پیامبر «صل الله علیه و آله» که فرمودند: این دو بر ذکور امت من حرام هستند که مورد اتفاق است ارجحیت دارد بر مورد خاص که اختلافی است.

اشکال: ما روایت وارده از پیامبر «صل الله علیه و آله» در خصوص عرفجه داریم که پیامبر «صل

الله علیه و آله» بدو دستور فرمود که از دندان طلا استفاده کند.

جواب: این روایت مورد قبول است ولی باید توجه داشت شاید حکم پیامبر «صلی الله علیه و آله» فقط مخصوص این فرد بوده است نه کس دیگر همانگونه که در موارد دیگری نیز داریم که پیامبر «صلی الله علیه و آله» حکمی مخصوص برای افراد خاصی بیان می فرمودند که عمومیت نداشته است و این هم یکی از همان موارد می باشد. (العینی، ۱۴۲۰: ۱۲/۱۲۲)

اصل حرام بودن استفاده طلا است و از طرفی مباح شدن آن مشروط به ضرورت است که آن نیز بوسیله استفاده نقره از بین می رود پس حرمت استفاده از طلا سر جای خود باقی می ماند چون ضرورت، بدون استفاده از طلا مرتفع شده است.

ب) منع در صورت زینت بودن

فقهای امامیه استفاده از دندان طلا یا روکش طلا را جایز دانسته اند لکن قید کرده اند که برای زینت نباشد و از این رو عده ای نیز بیان کرده اند که اگر دندانهای ثنایا باشد خالی از اشکال نیست و وجه آن نیز همین زینت است چنانکه آمده گذاشتن دندان طلا برای مرد با قصد زینت جایز نیست ولی اگر به خاطر ندانستن مسأله اقدام به این کار بنماید و برداشتن آن سبب خرابی همان دندان یا دندانهای دیگر بشود، باقی گذاشتن آن اشکال ندارد (لنکرانی، بی تا: ۶۴)

از مواد حرام بودن شیء پیوندی

اگر جنس شیء پیوندی از موارد محرم باشد مثل اعضای حیوان حرام گوشت، در آن صورت یا این پیوند خارجی است مثل دست، پا، بینی و یا داخلی است که احکام هر یک متفاوت می باشد؛ هر چند تتبع در فتاوی به چنین فرعی برخورد نشد.

حکم طهارت و نجاست

الف) طهارت و نجاست با مصنوعات پزشکی

عدم نیاز به شستن

در هنگام غسل و وضو، شستن اعضای مصنوعی لازم نیست چنانکه آمده معلولینی که دست یا

پای آنان مصنوعی است هنگام وضو گرفتن و غسل کردن و مواضع سجده بر زمین گذاشتن چه تکلیفی دارند؟ - شستن دست و پای مصنوعی در وضو و غسل لازم نیست و همچنین گذاشتن انگشت پای مصنوعی و یا کف دست مصنوعی بر زمین در حال سجده لازم نیست (گلپایگانی، ۱۴۱۷: ۳۵/۱)

تفصیل

اگر قابلیت برداشتن بدون مشقت را دارد باید شسته شود و اگر قابلیت بر داشتن را ندارد یا بوسیله پوست پوشیده شده که در آن صورت به طور کامل پوشیده شده است یا مقداری پوشیده نشده است که در مورد قسمت پوشیده نشده بحثهایی وجود دارد چنانکه از شافعیه نقل شده است که بینی قابل برداشتن هست بدون مشقت باید زیرش شسته شود و اگر قابل برداشتن نیست و روی آن بوسیله پوست پوشیده شده همان ظاهر شسته می شود ولی اگر بخشی از بینی (مصنوع پزشکی) ظاهر نیست همان مقدار شسته شود و در قسمتی که چیزی نرویده و بینی مصنوعی (مصنوع پزشکی) ظاهر است، محل آرا است (ابن حجر الهیتمی، بی تا: ۶۰/۱-۶۱)

دلیل: قیاس؛ چون دندان مصنوعی که بدل از دندان طبیعی است با این وجود در حقوق آدمها که ارش باشد بدان ملحق نمی شود و جنایت بر دندان مصنوعی ارش ندارد در اینجا که حق الله است اولی عدم الحاق آن به دندان طبیعی است پس واجب نیست شستن بینی مصنوعی (ابن حجر الهیتمی، بی تا: ۶۰/۱-۶۱)

ب) نحوه تطهیر مصنوعات پزشکی

دندان مصنوعی: یکی از مسائل مطرح در مورد دندان مصنوعی، نحوه تطهیر آن است بدین نحو که دندان مصنوعی، در کیفیت تطهیر، حکم دندان طبیعی را دارد و یا تطهیر آن متفاوت است. چون دندان طبیعی با مخلوط شدن خون با آب دهان پاک می شود؛ حال باید مشخص کرد که دندان مصنوعی نیز چنین است یا حکم آن فرق می کند.

در این مورد بین فقهای مذهب اهل بیت علیهم السلام دو دیدگاه وجود دارد

عدم همانندی با دندان طبیعی

در این مورد برخی صراحتاً چنین حکمی را بیان داشته اند و برخی این متفاوت بودن در طهارت را،

احتیاط واجب دانسته اند چنانکه آمده است: واجب است تطهیر شود و به هیچ عنوان زوال عین نجاست برای تطهیر آن کافی نیست (سبحانی، ۱۴۲۹: ۱۴۱) و بنابر احتیاط واجب حکم دندان طبیعی را ندارد و به صرف زوال عین نجاست پاک نمی شود و باید تطهیر شود (خمینی، ۱۴۲۲: ۱۰۰/۱)، (خراسانی، ۱۴۲۸: ۴۳)، (خمینی، ۱۴۲۴: ۱۲۹/۱)، (تبریزی، بی تا: ۳۲/۱) و (مکارم شیرازی، ۱۴۲۷: ۳۵/۲). در صورتی که خون به دندان مصنوعی نرسد تطهیر لازم نیست و اگر خون به آن رسیده تطهیر لازم است (گلپایگانی، ۳۵/۱)

همانندی با دندان طبیعی

به طور کلی برخورد با عین نجس در داخل دهان موجب نجس شدن دندان مصنوعی نمی شود و با زوال عین نجاست، دندان پاک است و نیاز به تطهیر ندارد (استفتاء از دفتر معظم له) ولی اگر بخواهند از دهان بیرون آورند، در صورتی پاک است که آلوده به خون نباشد (استفتاء از دفتر معظم له). اگر دندان مصنوعی - اعم از ثابت و متحرك - و نیز موادی که با آن دندان را پر می کنند، با نجاست ملاقات نمود، بنا بر احتیاط مستحب، ظاهر آن تطهیر شود و چون جزء باطن محسوب می شود احتیاج به تطهیر ندارد (لنکرانی، بی تا: ۶۴)

تفصیل

الف) میان دندان ثابت و غیر ثابت

دندان مصنوعی ثابت همان حکم دندان طبیعی را دارد و دندان مصنوعی غیر ثابت باید تطهیر شود (خامنه ای، سایت معظم له)

ب) تفصیل میان اعضای باطنی و خارجی

اعضایی که در باطن بدن انسان پیوند زده می شود و مانند سایر اعضای بدن از فعالیت های حیاتی برخوردار است، مانند سایر اعضای باطنی به برطرف شدن عین نجاست پاك می شوند ولی اشیایی چون دندان مصنوعی که از فعالیت های حیاتی برخوردار نیستند، بنا بر احتیاط با برطرف شدن عین نجاست پاك نمی شوند و باید آنها را آب کشید (خمینی، ۱۴۲۴: ۱۲۹/۱)

ج) تفصیل میان نجاست خارجی و نجاست داخلی

اگر دندان مصنوعی به دلیل نجاست داخلی نجس شده باشد نیاز به تطهیر ندارد و همانند دندان

طبیعی است ولی اگر بخاطر نجاست خارجی نجس شد باسد شسته شود.

نکته: این تفاوت در مورد دیگر مصنوعات پزشکی نیز راه دارد و ظاهر الفاظ این است که نظر آقایان در همه موارد یکسان است مگر عده ی کمی که میان مصنوعات پزشکی مختلف تفاوت قائل شده اند بدین معنا که دندان مصنوعی را به دندان طبیعی ملحق نکرده باشند ولی پای مصنوعی را به پای طبیعی ملحق کرده باشند و یا برعکس و از این رو فتاویٰ مربوط به تطهیر پای مصنوعی ذکر می گردد:

عدم تطهیر: امام خمینی، نوری همدانی (خمینی، ۱۴۲۴: ۱/۱۱۷): محل اشکال بودن پاک شدن

ته عصا و ته پای مصنوعی

تطهیر: بهجت: پاک شدن ته عصا و ته پای مصنوعی... بنا بر اظهر.

حکم عبادات با مصنوعات پزشکی

در خصوص انجام عبادات از جمله نماز با اعضای پیوندی، احکام متفاوتی دارد؛ برخی از احکام مربوط به نماز جماعت و امامت می باشند، برخی به نحوه انجام عبادت مربوط هستند.

خواندن نماز با پای مصنوعی

الف) نحوه انجام عبادت

فردی دارای پای مصنوعی باشد در وضو نیاز نیست آن را مسح کند ولی در برای خواندن نماز تا حد امکان حق نشستن ندارد بلکه به هر نحو ممکن ایستاده نماز بخواند اگر به هیچ نحوی ممکن نیست در آن صورت می تواند نشسته بخواند چنانکه آمده س ۹۵- پای چپ من از ناحیه زیر زانو قطع شده و در حال حاضر پای مصنوعی به جای آن گذاشته ام؛ خواهشمند است بفرمایید که این پا، مسح لازم دارد یا نه؟ ضمناً این پا در ناحیه زانو بیشتر از ۹۰ درجه خم نمی شود، به همین دلیل نماز را نشسته می خوانم، آیا به وظیفه خود درست عمل کرده ام؟- در فرض مرقوم، مسح پای چپ ساقط است ولی در صورت امکان باید ایستاده نماز بخوانید و لو اینکه بر دیوار یا عصا یا چیز دیگر تکیه نمائید (خمینی،

۱۴۲۲: ۱/۱۵۴)

ب) امام جماعت بودن

فرد با داشتن پای مصنوعی نمی تواند امام جماعت شود چنانکه ذکر شده س ۵۳۴- این جانب

روحانی هستم در پی شرکت در جبهه يك پای خود را از زانو از دست دادم، حال با توجه به این وضع آیا می توانم امام جماعت شوم یا نه؟ و در صورت بودن پای مصنوعی امام جماعت می توانم باشم یا نه؟ و آیا با این وضع در حوزه مشغول درس بشوم یا اینکه در جبهه مشغول تبلیغ باشم؟ - در فرض سؤال نمی توانید برای دیگران امامت نمائید و در انتخاب اشتغال به تبلیغ یا ادامه تحصیل اختیار با خود شما است ان شاء الله موفق و مأجور باشید (خمینی، ۱۴۲۲: ۱/۲۹۳)

حکم جنایت بر مصنوعات پزشکی

یکی از اباحت مطرح در خصوص پیوند مصنوعات پزشکی، وقوع جنایت بر آن و جداسازی آن است که در این مورد حکمی دارد یا ندارد. در این مورد نیز اختلافاتی مشاهده می شود. هر چند با مقدار تبعی که شد، معلوم گردید که همه فقها متعرض آن نشده اند.

الف) در خصوص جنایت بر دندان

فیاض: اگر انسان به جای دندان درآورده شده دندان مصنوعی ثابت بکارد و کسی آن را در بیاورد، دیه ندارد و لکن در آن حکومت [ارش] است (فیاض، ۱۴۲۶: ۱/۷۲۶)

ب) در آوردن دندان مصنوعی پس از فوت فرد

در این مورد بیان شده که در فرض جراحت، بیرون آوردن دندان لازم نیست؛ بلکه اگر موجب جراحت شود جایز نیست. چنانکه بیان شده «س ۱۶۶: - اگر میت دندان مصنوعی داشته باشد و بیرون آوردن آن اسباب مجروح شدن میت شود مانند دندان در دهان میت چه حکمی دارد؟ - در فرض سؤال بیرون آوردن دندان لازم نیست بلکه در صورتی که مستلزم مجروح شدن اطراف دهن میت شود جایز نیست. و الله العالم (گلپایگانی، ۱۴۱۷: ۱/۵۰)

شافعی: جنایت بر دندان مصنوعی ارش ندارد (ابن حجر الهیتمی، بی تا: ۱/۶۰)

نتیجه

اطلاق پیوند بر اتصال یا جایگزینی مصنوعات پزشکی، از باب تسامح است چون شرط پیوند و معنای پیوند بر این موارد صادق نیست؛ هر چند برای یکدست کردن و سهولت فهم و امثال آن، این موارد در پیوند مطرح می شوند.

با توجه سخنان وارده می توان دریافت اصل پیوند مصنوعات پزشکی خالی از اشکال بوده و این نظر متفق میان فقهای اسلامی الا ما خرج بالدلیل مثل پیوند برای جوان نشان دادن و تدلیس. مبانی استنباطی در این بحث و موارد دیگر اثر گذار است چنانکه مرجع و منبعی در نزد مذهبی حجت نبود، استدلال مبتنی بر آن حجت نخواهد بود و به تبع موارد مستنبط نیز متغیر خواهد بود. شیوه و روش استنباط نیز جزء مسائلی است که منجر به اختلاف در مسائل مستحدثه من جمله این بحث می شود چنانکه دیده شد ابوحنیفه بدلیل استغنائی فرد از طلا بخاطر نقره آن را حرام دانست هر چند روایاتی دال بر جواز استفاده از طلا برای ساخت مصنوعات پزشکی وارد شده بود. اباحت این موارد به دلیل نداشتن مصادیق کافی، زیاد مورد توجه نبوده و فعلاً نیز چنین است. مواردی چون کاشت ناخن و مژه اگر بخاطر از بین رفتن ناخن یا مژه باشد می توان آن را در این مبحث گنجانند ولی اگر صرف اضافه کردن باشد در این مباحث نمی گنجد مگر با تسامح زیاد.

پیشنهادهات

مباحث فوق همچنان نیازمند تنقیح و کنکاش هستند و از طرفی به دلیل عدم نیاز در موارد عبادی، زیاد بدان پرداخته نشده است که می توان آن را بررسی کرد. طبق نظر مطرح در خصوص دیه دندان مصنوعی، بر فرض عدم تعلق دیه، چه مقدار باید ارزش گرفته شود و اگر هزینه آن بیشتر از دیه شد حکم گرفتن مبلغ اضافه برای اصلاح دندان و یا مصنوعات پزشکی دیگر، جزء مواردی است که نیاز به جستجوی مستقل دارد.

کتابنامه

- ابن قدامة المقدسي الجماعيلي دمشقي، موفق الدين أبو محمد عبد الله بن أحمد بن محمد، المغني، ۱۵ ج، ح: الدكتور عبد الله بن عبد المحسن التركي، الدكتور عبد الفتاح محمد الحلو، دار عالم الكتب للطباعة والنشر والتوزيع، الرياض - المملكة العربية السعودية، الثالثة، ۱۴۱۷ هـ
- ابو الحسين، احمد بن فارس بن زكريا، معجم مقائيس اللغة، ۶ ج، انتشارات دفتر تبليغات اسلامي، قم، ايران، اول، ۱۴۰۴ ق.
- أبو الخطاب الكلوزاني، محفوظ بن أحمد بن الحسن، الهداية على مذهب الإمام أبي عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل الشيباني، ۱ ج، ح: عبد اللطيف هميم - ماهر ياسين الفحل، مؤسسة غراس للنشر والتوزيع، الأولى، ۱۴۲۵ هـ
- أحمد بن محمد بن علي بن حجر الهيتمي السعدي الأنصاري، شهاب الدين شيخ الإسلام، أبو العباس، جمعها: تلميذ ابن حجر الهيتمي، الشيخ عبد القادر بن أحمد بن علي الفاكهي المكي (التوفى ۹۸۲ هـ)، الفتاوى الفقهية الكبرى، ۴ ج، المكتبة الإسلامية.
- اصفهانى، حسين بن محمد راغب، مفردات ألفاظ القرآن، دريك جلد، دار العلم - الدار الشامية، لبنان، سورية، اول، ۱۴۱۲ ق.
- تبریزی، جعفر سبحانی، رساله توضیح المسائل (سبحانی)، ۱ ج، مؤسسه امام صادق علیه السلام، قم - ایران، سوم، ۱۴۲۹ ق.
- تبریزی، جواد بن علی، استفتاءات جدید (تبریزی)، ۲ ج، قم - ایران، اول، هق نامعلوم
- خراسانی، حسین وحید، توضیح المسائل (وحید)، ۱ ج، مدرسه امام باقر علیه السلام، قم - ایران، نهم، ۱۴۲۸ ق.
- خمینی، سید روح الله موسوی، استفتاءات، ۳ ج، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین، قم - ایران، پنجم، ۱۴۲۲ ق.
- خمینی، سید روح الله موسوی، توضیح المسائل (محشی - امام خمینی)، ۲ ج، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین، قم - ایران، هشتم، ۱۴۲۴ هق.
- سید حسینی، صادق، خرید و فروش و پیوند اعضا از دیدگاه فقه و حقوق، شرکت انتشارات علمی و

فرهنگی، تهران، اول، ۱۳۹۳ ش.

شیرازی، ناصر مکارم، استفتاءات جدید، ۳ ج، انتشارات مدرسه امام علی بن ابی طالب علیه السلام، قم، ایران، دوم، ۱۴۲۷ ق.

العینی، أبو محمد محمود بن أحمد بن موسی بن أحمد بن حسین الغیتابی الحنفی بدر الدین، البناية شرح الهدایة، ۱۳ ج، دار الکتب العلمیة، بیروت - لبنان، اول، ۱۴۲۰ هـ

قرشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، ۷ جلد، دار الکتب الإسلامیة، تهران - ایران، ششم، ۱۴۱۲ ق
کابلی، محمد اسحاق فیاض، رساله توضیح المسائل (فیاض)، ۱ ج، انتشارات مجلسی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۶ هـ ق.

گلپایگانی، لطف الله صافی، جامع الأحکام (صافی)، ۲ ج، انتشارات حضرت معصومه سلام الله علیها، قم، ایران، چهارم، ۱۴۱۷ ق.

لنکرانی، محمد فاضل موحدی، احکام پزشکان و بیماران (فاضل)، ۱ ج، ق
مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ۱۴ ج، مرکز کتاب لترجمة و النشر، تهران - ایران، اول، ۱۴۰۲ ق.

وزارة الأوقاف والشئون الإسلامية - الكويت، الموسوعة الفقهية الكويتية، ۴۵ جزءا (من ۱۴۰۴ - ۱۴۲۷ هـ) (۱ - ۲۳: ۲: دارالسلاسل - الكويت) (۲۴ - ۳۸: ۱، مطابع دار الصفوة - مصر) (۳۹ - ۴۵: ۲، طبع الوزارة).